

ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРИНИ ЗАРАРЛИ АХБОРОТЛАР ТАҲДИДИДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Б.Х.Байджанов

*Фарғона давлат университети
мактабгача ва бошланғич таълим факультети декани,
п.ф.б.ф.д. (PhD), доцент в.б.*

Аннотация: *Мазкур мақолада замонавий ёндашувлар асосида ўқувчиларни зарарли ахборотлар таҳдидидан ҳимоя қилиш, хавф ва таҳдидларга қарши курашиш, ахборот таҳдидини бартараф этишнинг дидактик имкониятлари ҳақида фикр берилган.*

Калит сўзлар: *замонавий ёндашувлар, етук, зукко, суҳбат, сўровномалар, компьютер, телевизор, инсонпарварлик, мунтазамлик, зарарли ахборотлар, тамойил, воситалар.*

Мамлакатимиз келажаги бўлган ёш авлодни ҳар томонлама етук, зукко, мустақил фикрлайдиган, эътиқодли инсонлар қилиб тарбиялаш учун уларни турли зарарли ахборотлар таҳдидан ҳимоялаш талаб этилади. Бунинг учун эса мавжуд таълим-тарбия жараёнини замонавийлаштириш, янгиликлар билан бойитиб бориш, самарадорлигини янада ошириш, тизим шаклида ташкил этиш асосий масалалардан биридир. Негаки, биз тарбиялаётган ёш авлод шундай бир глобаллашув деб аталмиш даврда яшамоқдаки, бу даврда янгилик ва ахборотлар кунба кун, соатма-соат эскириб бораверади. Шахс маънавияти ҳам шунга мувофиқ ўзгариб бораверади.

Фикримизча, агар ҳар қандай хавф ва таҳдидларга қарши курашишда ўқувчилар, педагог ва ота-оналарнинг мақсадли йўналтирилган ҳамкорликдаги фаолияти биргаликда ташкил этилмаса, уни бартараф этиш муваффақиятли амалга оширилмайди. Бошланғич синф ўқувчисида зарарли ахборотлардан ҳимояланишни шакллантириш ва ривожлантириш учун қуйидаги йўналишларда қатор вазифаларни амалга ошириш зарур.

1-йўналиш: Ўқувчилар билан олиб бориладиган ишлар (дастур ишлаб чиқиш ва уни татбиқ этиш, психологик тренинглар ташкил этиш ва бошқалар).

2-йўналиш: Ўқитувчилар билан олиб бориладиган ишлар (назарий, методик ва технологик тайёрлаш).

3-йўналиш: Ота-оналар билан олиб бориладиган ишлар (суҳбат ва сўровномалар ўтказиш, мутахассислар билан давра суҳбати ташкил қилиш ва ҳақозолар).

4-йўналиш: Юқоридаги учта йўналишларни умумлаштириш.

Зарарли ахборотлардан сақланишни ривожлантириш шарт-шароитлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- “Ўқувчилар ахборот хавфсизлиги асослари” юзасидан тўғарак дастурини ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ этиш. Ушбу дастур зарарли ахборот хавфининг мазмуни, турли манбалардаги ахборотлардан келиб чиқувчи таҳдидлар ва уларнинг ўзига хослигини ёритиб берувчи мавзу ҳамда муаммоларни ўз ичига олади;

- Ўқувчиларда зарарли ахборотлардан сақланишни ривожлантириш технологиясини ишлаб чиқиш. Унда машғулотларни ташкил этиш ва ўтказиш масалалари, мазкур машғулотларда миллий кадриятларимизга зид бўлган зарарли ахборотларни аниқлай олиш ҳамда унга тўғри баҳо бериш шакллантирилади;

- машғулотлар ўйин шаклида ташкил этилади;

- психологик-педагогик шароит, бунда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўзаро муносабатини миллий кадриятлар ва инсонпарварлик тамойили, ўқитувчининг ўқувчи фикрини қабул қилишга тайёрлиги, ўқувчи шахсининг мустақиллигига ҳурмат билдириш принциплари асосида ташкил этилади;

- ташкилий-педагогик шароитлар, унда семинарлар ташкил этиш орқали ахборот таҳдиди муаммоси бўйича педагогларни мақсадли назарий тайёрлашдан иборат бўлиб, семинар дастурлари модул асосида замонавий таълим воситаларидан фойдаланган ҳолда интерфаол шаклда амалга оширилади;

- ўқувчиларда зарарли ахборотлар таҳдидини бартараф этиш бўйича ота-оналар билан тизимли ва мақсадли иш олиб борилади.

Ўқувчиларнинг ёши ва қизиқишларини инобатга олиб машғулотларнинг куйидаги тахминий мавзуларини таклиф этамиз: “Ахборотда ҳам таҳдид мавжуд”, “Зарарли ахборотлардан сақланиш мумкинми?”, “Ахборот таҳдиди одамлардан келиб чиқади”, “Мен ва телевизор”, “Компьютер ва компьютер ўйинлари”, “Дискларни биргаликда танлаймиз”, “Менга уяли телефон олиб беришди”, “Болалар ва Интернет”, “Биз ўқиётган адабиётлар”, “Мен севган қаҳрамон” ва шу кабилар.

Ўқувчиларини зарарли ахборотга қарши тура олишни ўргатишда уларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, синфдан ташқари машғулотларни ташкил этиш, ўтказиш мақсадга мувофиқ.

Шу ўринда машғулотларни ўтказишга мос усулларни таснифлаб ўтишга ҳаракат қиламиз.

Тушунтириш-тасвирлаш усули машғулотларнинг дастлабки босқичлари учун муҳим усул бўлиб, унда ўқувчиларга тушунтиришнинг дастлабки босқичида билимлар “тайёр” кўринишда таклиф этилади, педагог бу билимларнинг идрок этилишини турли усуллар билан ташкил этади, ўқувчилар билимларни англайдилар, уларни хотирада сақлайдилар.

Ўқитувчи зарарли ахборотлар таҳдиди тўғрисидаги билимлар, хавф турлари, уларнинг кадриятларга, жамиятга қолаверса саломатликка таъсири ва ҳоказоларни “тайёр” кўринишда таклиф этади ва уларни тушунтиради, ўқувчилар олинган ахборотни онгли ўзлаштириб, тўғри қабул қиладилар.

Материални муаммоли баён этиш усули, ушбу босқичда ўқувчилар иштирок этмайдилар, балки ўқитувчи фикрини тинглайдилар.

Қисман излаш усули – ўқитишнинг асосий усули бўлиб, мазкур босқичда ўқувчиларга билимлар “тайёр” кўринишда берилмасдан, балки педагог томонидан турли усуллар ёрдамида янги билимларни излаш таклиф этилади. Ўқувчилар ўқитувчи раҳбарлигида ўрганиш вазифаларини бажарадилар, муаммоли вазиятларни ҳал этадилар, таҳлил қиладилар, қиёслайдилар, умумлаштирадилар ва хулоса чиқарадилар.

Ахборот таҳдидини бартараф этиш бўйича ўқув фаолияти ўқитувчи-ўқувчилар шаклида олиб борилади. Ўқитувчи билимларнинг бир қисмини маълум қилади, бошқа қисмини ўқувчилар қўйилга саволларга жавоб берган ҳолда ёки муаммоли топшириқларни ҳал этган ҳолда мустақил эгаллайдилар. Ҳикоя, суҳбат, намойиш, видеотасвир кабилар кўшимча усуллар сифатида фойдаланилади.

Ўқувчиларини ахборот билан ишлашга ўргатишда, матндаги асосий фикрни кўрсата олиш, хулоса чиқариш, ҳодисага баҳо бериш, мунозара, шахсий фикрини эркин айтиш ва уни муҳокама қилишга ўргатиш, яъни яхлит ўқитиш тизимини ушбу асосий билимларни шакллантиришга қаратиш лозим.

Ўқувчиларда зарарли ахборотлардан сақланишга ўргатишнинг биринчи босқичида бола ахборот тўғрисида нимани билиши лозим деган савол биринчи ўринда туради.

Ўқувчини ахборот таҳдиди ҳаётга, саломатликка, таҳсил олишга, шахслараро мулоқотга киришишга, миллий кадриятларга хавф солиши мумкинлигига тайёрлаш, шу тарзда уларни ахборот таҳдидини кўриш ва ҳис этишни ўргатиш зарур.

Шундан сўнг, ахборот таҳдидини аниқлашга, яъни ўқувчи унга таклиф этилган ахборотга танқидий муносабатда бўлишга, ахборот таҳдидининг мавжудлигини билиш, унга қарши чиқишга ўргатилади.

Ташкилий-педагогик ишлар ўқитувчи билан ишлашни назарда тутди. Ўқувчиларни зарарли ахборотлардан сақланишга ўргатишдан олдин, педагоглар учун машғулотлар ўтказишни таклиф этамиз.

Педагоглар учун ўтказиладиган машғулотлар зарарли ахборотлар инсон ҳаёт фаолияти жабҳаларига таъсирини ёритиб берувчи материалларни ўз ичига олади.

Педагогларни ўқитиш бўйича ишни қуйидаги кўринишда ташкил этиш мумкин:

- педагоглар ва мутахассислар (психологлар, шифокорлар) ишини ташкил этиш;
- тажриба алмашиш мақсадида семинар ва амалиётларни ташкил этиш.

Мақтаб ва оила ҳамкорлиги педагоглар ишининг самарадорлигини белгилайди.

Ўқитувчи ва оиланинг ўзаро ҳамкорлиги негизида:

- а) инсонпарварлик;
- б) мунтазамлилик;
- в) ёш ва психологик хусусиятларни ҳисобга олиш;
- г) тизимлилик каби тамойиллар ётмоғи лозим.

Ўқитувчи ва ота-оналарнинг ўзаро ҳамкорликда ўқувчиларни ахборот таҳдидидан ҳимоя қилиш шакллари, ота-оналарнинг медиатаълим (ахборот воситалари ва Интернет тармоғи билан ишлаш) ва виртуал назорат (ўқувчининг

ахборот воситалари билан ишлаш жараёнини назорат қилиш, бола хулқ-атворини тузатиш) механизмларини мунтазамлилик, изчиллик ва узлуксизлик тамойилларига устуворлик бериш асосида такомиллаштирилди.

Ўқувчилар билан ишлаганда “Компьютер ва менинг саломатлигим”, “Мен телевизор олдидаман”, “Уяли алоқа телефони ва менинг саломатлигим”, “Ахборотларнинг соғлиқка таъсири”, “Мени бошқаришнинг ҳожати йўқ” каби аудиториядан ташқари машғулотларнинг мавзусини белгилаб олдик.

Назарий машғулотларга шифокорларни: болаларга компьютер, телевизордан фойдаланиш тартиби, ахборотларнинг рухий ва жисмоний саломатлиқка таъсири тўғрисида қулай шаклда гапириб берувчи офтальмолог, терапевтларни таклиф этдик. Мазкур билимлар амалий машғулотларга асос бўлди.

Ўқувчилар ҳаракатланиш қоидаларини англаб олганларидан сўнг олинган укувлардан фойдаланиш учун машқлар зарур. Ўқувчига ўқув ишининг оқилона қоидаларини билишнинг ўзи камлик қилади, у ушбу билимларни шахсий амалиётида қўллашни ўрганиш лозим.

Бизнингча бугунги кунда билимлар қайта ишланадиган машқлар турли тумандир. Масалан, ахборот таҳдидини аниқлаш укувини такомиллаштиришда биз асосий ва иккиламчи (хавфли ва хавфсиз) фойдаланишни фарқлашга ўргатдик, хусусан, машқ-топшириқлар:

- бир неча вариантлардан биттасини танлаш, таҳлил қилиш ва танловни амалга ошириш;
- аҳамияти бўйича жойлаштириш (хавф ёхуд хавфсизлик);
- ахборот таҳдидининг мазмунини ёритиб бериш учун янада муҳим бўлган қисмларни ажратиш;
- матнни (видеоўйин, фильмни) гапириб беришда ахборот таҳдиди унсурларини ўз ичига олган (меъёрдан ташқари лексика, қўпол ифода, ёқалашиш, шафқатсиз саҳналар) иккиламчи лаҳзаларни тушириб қолдириш;
- ўқув материални муҳимлик даражасига қараб маълум тартибда жойлаштириш;
- асосан ўхшаш ва хусусан турлича бўлган бирор-бир ходисани бу ерда нима янада муҳимлигини тушунтирган ҳолда қиёслаш.

Билимлар шахсий маънога эга бўлиши учун биз ахборот хавфсизлигини ўқитиш дарсларида қуйидаги усуллардан фойдаландик:

- ҳар қандай ахборотни ўқувчиларнинг шахсий тажрибаси орқали қабул қилиш;
- шахсий ҳиссий туйғулари орқали ҳаётларида реал ўринга эга бўлган мулоҳаза қилиш, вазиятларни ёритиб бериш;
- рефлексияни намоён этиш (муайян вазиятдан ташқарига чиқиш қобилияти ва йўл қўйган ҳаракатлари тўғрисида ўйлаб кўриш).

Бошланғич синф ўқувчиларига ахборот хавфсизлигини ўргатиш учун зарур бўлган ташкилий-педагогик шартларни амалга ошириш учун биз бошланғич синф ўқитувчилари билан тадбирлар ишлаб чиқдик ва ўтказдик.

Машғулотнинг мақсади: педагогларда ахборотлар, уларнинг инсон ҳаётидаги ўрни, зарарли ахборотлар ҳамда ўқувчиларни зарарли ахборотлардан ҳимоялаш чора-тадбирлари ҳақидаги билимларини кенгайтириш.

Вазифалар:

- педагогларга ахборот хавфсизлиги бўйича назарий билимларни таклиф этиш;
- ахборот хавфсизлиги бўйича амалий машғулотларни ўтказишнинг эҳтимолий вариантларини кўрсатиш.
- педагогларга ўқувчиларни зарарли ахборотлар таҳдидидан ҳимоялаш йўллариини ўргатиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон. www.lex.uz.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”, 2017. -104 б.

3. Ахборот технологиялари операцион тизимлари терминларининг инглизча – русча-ўзбекча изоҳли луғати. Т.: “Фан”, 2009. -493 б.

4. Байджанов, Б. Х. (2020). Таълим жараёнида илғор хорижий тажрибаларни самарали қўллаш механизмлари. *Science and Education*, 1(2), 514-519.

5. Baydjanov, B. K. (2021). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF INFORMATION COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 171-178.

6. Baydjanov, B. K. (2022). Methodology of Pedagogical Science and its Axiological Possibilities. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(10), 352-363.

7. Baydjanov, B. (2021, June). HIGHER EDUCATION PROSPECTS AND ISSUES OF DEVELOPING INFORMATION SECURITY CULTURE AMONG STUDENTS (ON THE EXAMPLE OF FERGANA REGION). In *Конференция*.

8. Baydjanov, B. (2021, March). COMPATIBILITY OF NEW RENAISSANCE PEDAGOGY AND JADID ENLIGHTENERS' VIEWS ON EDUCATION AND INFORMATION SECURITY. In *Конференция*.

9. Khaitboevich, B. B. (2020). Some features of protection of students from the threat of harmful information in the educational process. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(10), 69-72.

10. Dilshodovich, I. S. (2022). UMUM O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA O'G'IL BOLALARNI OILAGA TAYORLASHNING PSIXOLOGIK ILMIY ASOSLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(14), 775-779.

11. Dilshodovich, I. S. (2022). TALABALARDA FAMILISTIK KOMPETENSIYANING SHAKLLANTIRISHNING XUQUQIY ASOSI SIFATIDA. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 1210-1215.

12. Dilshodovich, I. S. (2023). TALABALARNING FAMILISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(18), 874-879.

13. Dilshodovich, I. S. (2022). TALABALARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA MILLIY URF-ODAT VA AN'ANALARDAN FOYDALANISH. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 476-479.

14. Dilshodovich, I. S. (2022). OF PREPARING STUDENTS FOR FAMILY LIFE CONTENT AND LEPROSY. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(2), 117-123.

15. Dilshodovich, I. S. (2023). DIDACTIC POSSIBILITIES OF FORMATION OF FAMILIAR COMPETENCE IN ADOLESCENT BOYS. *European journal of education and applied psychology*, (1), 3-6.